

УЧЕНИЧКА БИБЛИОТЕКА  
УЧЕНИЧКА БИБЛИОТЕКА  
Л. Бр. 2817/17  
П. Бр.

# ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ л. 77

ПОВРЕМЕНИ СПИС  
ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

ИЗДАЈЕ  
А. БЕЛИЋ

УРЕЂУЈУ:  
А. БЕЛИЋ, СТ. М. КУЉБАКИН, СТ. ИВШИЋ и ФР. РАМОВШ

КЊИГА XVII



ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ  
БЕОГРАД, 1938—1939

заповести; али то не значи да је то футур. Тако и реченице конјунктивног или оптативног карактера (*мислим да идем, желим да идем* итд.) имају увек такву нијансу; тиме се и објашњава што конјунктив може постати футур (у лат. јез.) или што реченице са *хоћу* или *имам* и сл., које су такође конјунктивно-оптативног карактера, могу дати грађу за образовање футура.

\*

Оволико сам сматрао да је потребно да речем о употреби времена о којој говори г. Стевановић. Мени је стало само до тога да изнесем своје схватање неких питања која се тичу помешног значења и изнесене употребе времена. Можда оно неће бити довољно јасно, зато што су поменути случајеви ишчупани из целе системе и значења и употребе времена у српскохрватском језику, на којој ћу — надам се — имати прилике да се ускоро исцрпно задржим; али и оволико, мислим, показаше бар оно што је најглавније у овим питањима и у начину схватања глаголских облика о којима је на овом месту говорено.

А. Б.

## Старац поп Теодосије и хиландарска „братија начелна“

Прелиставајући многобројне хиландарске приватно-правне акте из прве половине XIV столећа: грчке исправе о куповини и о поклонима, уговоре о размени имања, завештања и др., често наилазимо на имена истих хиландарских калуђера који стално заступају манастир у његовим правним односима. То су: игуман Гервасије, јеромонаси Калиник, Симеон, Арсеније, Јоасаф, Матеј и монах Теофил; после 1323 г. иступају још Јефрем, Герасим. Грчки акти називају ове јеромонахе *τριτάτοι* и *σεβασμιώτατοι* — пречасни. Поред њихова имена обично стоји реч *κύρ* — господин, која се иначе ставља испред имена владалаца и властеле. То су, очевидно, баш они *πρωτόωτες, μεγάλοι μοναχοί*, братија начелна, *старци*, који на Атосу и данас стоје на челу управе сваког манастира. Узевши у обзир значај ових манастирских властодржаца у оно доба када су судски и економски имунитети чинили од манастира велику духовну сењерију, морамо претпоставити да је већи део ових „великих монаха“ потицао из највишег тадашњег друштвеног слоја. То су, вероватно, чланови владалачких породица, деца највиших дворана и најмоћније властеле, исто онако како је то било у Западној Европи, где се ред епископа и опата попуњавао од синова (обично млађих) војвода, грофова, барона, па и од принчева краљевског рода. За неке Хиландарце, које је послужила срећа да уђу у Данилове биографије, није тешко утврдити да су припадали „најбољем“ српском друштву. Били су врло образовани људи, потпуно израђени књижевници чији префињен стил показује одлично литерарно васпитање, врло добри познаваоци грчког језика који је тада отварао људима врата за разумевање највећих тековина грчко-римског генија. Неки су од њих познати као мудри политичари и вешти дипломати којима се поверавало сређивање најкомпликованијих питања у међународним

односима између српског и византског двора. Добро је позната Никодимова мисија у ликвидацији сукоба између Милутина и Драгутина у вези с питањем дежевског уговора о престолонаследству<sup>1)</sup> или Данилова улога при изравњавању питања о интернираном у Цариграду Стефану Дечанском<sup>2)</sup>. Позната је и улога Хиландарца Калиника у српско-византским преговорима 1321 године<sup>3)</sup>. Можемо утврдити да ова три случаја нису била изузетна, већ да су баш Хиландарци у већини случајева вршили за српски двор дипломатску службу у међународној политици оног доба. Стога, сачувани подаци о појединим хиландарским калуђерима претстављају врло велики интерес за српску историју и, узети у вези с другим исправама дотичног доба, могу каткада расветлити нејасне прилике појединих историских момената.

Нарочити интерес у том погледу претстављају спискови хиландарског братског сабора, који су се сачували у савременим владалачким повељама и у актима хиландарских игумана о адрфатима. Четири од њих односе се на прву половину XIV века и наводе многе историске личности које су познате из других извора као црквени достојанственици, политичари па и књижевници. Први списак од 1316 г. налази се у повељи краља Милутина Карејској ћелији од 1318<sup>4)</sup>. Ову је повељу пре 40 г. Св. Вуловић у својој расправи о архиепископу Никодиму означио као лажну<sup>5)</sup>, па таквом се она и сматрала до последњих дана. У студији која је изашла у XIX књизи Гласника скоп. научног друштва ја сам показао неоснованост Вуловићевих доказа и огласио сам повељу оригиналом<sup>6)</sup>. У исто време њу је анализирао и проф. Ђоровић у студији о хиландарским адрфатима. Сматрајући повељу сумњивом, он тврди да су њезини подаци исправни и да је сачувани акт морао постати крајем прве четвртине XIV века<sup>7)</sup>. У сваком случају,

<sup>1)</sup> Ст. Станојевић. Српски архиепископи од Саве II до Данила. 1263—1326. Глас Срп. Кр. Акад. 158, 1933, 75; Јиречек—Радонић, Историја Срба, I, 256.

<sup>2)</sup> М. Васић. Архиепископ Данило II — монах и уметник. Прилози за књижевност, VI 1926, 233.

<sup>3)</sup> Јиречек—Радонић, Историја Срба, I, 260.

<sup>4)</sup> Споменик III, 15—17; Actes de Chilandar, II, бр. 17 (Визант. Врем. XIX, 1915, Приложено, 418—423).

<sup>5)</sup> Глас Срп. Кр. Ак. 43, стр. 13.

<sup>6)</sup> В. Мошин. Повеља Краља Милутина Карејској ћелији 1318 г. Гласник Ск. Н. Др. XIX, 1938, 59—78.

<sup>7)</sup> В. Ђоровић. Хиландарски аделфати за Кареју. Прилози за књ. XVIII, 1938, 334—341.

упоређење списка братског сабора у овом акту с другим списковима и актима несумњиво сведочи о његовој тачности. Други списак се налази у Милутиновој повељи о откупу адрфата за хиландарски пирг од 1318—1321 године<sup>1)</sup>. Трећи је списак наведен у акту игумана Гервасија од 1332 године<sup>2)</sup>. Четврти — у акту игумана Саве од 1348<sup>3)</sup>. Два акта исте врсте спадају у другу половину XIV века<sup>4)</sup>, а два у прву половину XV века<sup>5)</sup>. Ова последња четири акта за нас у овом случају не претстављају интереса<sup>6)</sup>.

У низу имена хиландарских старца наведених у тим преписима налази се и име Теодосија, кога с великом вероватношћу можемо идентификовати с чувеним аутором Савина Житија, Похвале и службе св. Симеону и св. Сави, вероватно још и Житија св. Петра Коришког, па и прераде Доментијановог Житија св. Симеона, а можда и превода друге редакције Житија св. Атанасија Атонског. О том писцу, који је по карактеристици Св. Вуловића био „најбољи стилиста, најслађи приповедач, романсије српски XIII века“<sup>7)</sup>, а према хипотези В. Петковића, можда и велики сликар, чије су минијатуре послужиле као узор за циклус биографских фресака у хиландарској трпезарији<sup>8)</sup>, немамо никаквих биографских података, тако да и питање о датуму постанка његова главног дела још није дефинитивно решено. Док је Ст. Новаковић сматрао писца

<sup>1)</sup> На жалост, Новаковић је у Зак. Спом. 484—485 штампао ову повељу изоставивши списак. Издан је само од архиман. Леонида у Историч. описане серб. царск. лавры Хиландаря... 1867, 48.

<sup>2)</sup> Actes de Chil. II, бр. 25, (стр. 455—456).

<sup>3)</sup> Actes de Chil. II, бр. 41, (стр. 505—507).

<sup>4)</sup> Акт игумана Доротеје из доба царице Јелене, после Душанове смрти (још није издан). Саборска одлука из Романова типика издана је у Стојановићевим Записима и натписима III, бр. 5008. (1382 г.).

<sup>5)</sup> Actes de Chil. II, бр. 82 из доба око 1426, (стр. 562—563) и бр. 83 из г. 1437, (стр. 563—564).

<sup>6)</sup> Сви се ови акти издају сада у Прилозима за књижевност. Студија о актима братских сабора штампа се у „Богословљу“.

<sup>7)</sup> Годишњаци VII, Б. 1885, 135.

<sup>8)</sup> В. Петковић, Легенда св. Саве у старом живопису српском. Глас 159, 1933. Мени се чини да је хипотеза о постанку биографских композиција у хиландарској трпезарији по узору минијатурног цикла из рукописа Савиног житија врло вероватна, па није немогуће га да је баш и сам аутор житија искитно сликама. Али се не могу сложити с интерпретацијом реченице „писано же Теодосијем мнохомъ тогжде манастира“, према којој би Теодосије могао да буде само сликар минијатура у Доментијановом делу.

Теодосија за Душановог савременика<sup>1)</sup>, С. Розанов<sup>2)</sup> и В. Ђоровић<sup>3)</sup> датирају постанак Савиног Житија трећим и четвртим деценијем XIV века, (1322—1336), Ст. Станојевић<sup>4)</sup> и Драг. Костић<sup>5)</sup> приклањају се последњим деценијама XIII столећа, а Н. Радојчић чак допушта могућност да је Теодосије претходио Доментијану<sup>6)</sup>. Једино што се може сада сматрати апсолутно поузданим, јесте то — да је Житије написано пре 1336 године, јер из те године имамо датирани препис Теодосијева дела<sup>7)</sup>. Директних аутобиографских података у Савином Житију нема. Чак и за познати податак о томе да је Житије написано на поруку црквеног сабора, показао је Розанов да је тај пасус преписан готово дословце из Житија св. Саве Освећеног од Ђирила Скитополита, којим се Теодосије послужио при састављању свог дела<sup>8)</sup>. Индиректни подаци врло су мршави, али ипак неки су од њих доста значајни. Тако је оправдана констатација Станојевићева да је Теодосије писао Живот св. Саве према утисцима које је добио у Србији пре 1292 године, јер је тада (1286—1291/2) Жича била спаљена и разорена, а Теодосије је познаје још неоштећену<sup>9)</sup>. Тачно је и запажање Драг. Костића да је дело писано за владе „сремског“ краља Драгутина, пошто је тада граница српска према Угарској допирала до Саве, а такву је писац замишља и за државу Стевана Првовенчаног<sup>10)</sup>. Као доста важан податак мора се узети и изразито православна тенденција Теодосијева дела, што би се морало ставити у везу са смрћу цара Михаила VIII и ступањем на престо Андроника II (1282 г.), када се у Светој

<sup>1)</sup> Rad 48, стр. 191; Starine, XI, стр. 162.

<sup>2)</sup> С. Розановъ, Источники, время составления и личность составителя Теодосиевской редакции Жития Саввы Сербскаго. Изв. Отд. рус. яз. и слов. ИАН. XVI т. кн. I, 1912.

<sup>3)</sup> В. Ђоровић, Списи св. Саве 1928; Народна енциклопедија, IV, 536—537.

<sup>4)</sup> Ст. Станојевић, Кад је Теодосије писао Живот св. Саве. Јужнословенски филолог, VII, 1929, стр. 203.

<sup>5)</sup> Драг. Костић, Кад је Теодосије писао Живот св. Саве. Професорски гласник, XIV, 1933, 218—228.

<sup>6)</sup> Н. Радојчић, Теодосијеви погледи на друштвено и државно уређење Србије. Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede, 9, Historični odsek, 2, (Ljubljana), 1931.

<sup>7)</sup> Стојановић, Записи, I, бр. 64.

<sup>8)</sup> Розановъ, *ibid.*; Н. Радојчић у Љетоп. Mat. Срп. 1912, кн. 285, стр. 105.

<sup>9)</sup> Станојевић, *ibid.* стр. 203.

<sup>10)</sup> Драг. Костић. Је ли Доментијан био ученик савин и сапутник по светим местима. Проф. Гласн. књ. XIII, 1933, стр. 244.

Гори, као и по целој Византији, нарочито испољавала мржња према „католичкој јереси“ као реакција против Лионског сабора од 1274 године.<sup>1)</sup> Напослетку, ако се прихвати идентификовање аутора Савине биографије са писцем Службе и Житија св. Петра Коришког, онда би се према подацима последњег дела знало да је писац долазио из Свете Горе у Србију и да се то десило, вероватно, у првој деценији XIV века, према доброј аргументацији Драг. Костића који је показао да би Теодосијев инспиратор за састављање Живота св. Петра требао да буде Григорије II епископ рашкопризренски из наведеног доба.<sup>2)</sup> У том случају постаје очевидна Теодосијева веза с првацима хиландарског књижевног круга из прве четвртине XIV века, Никодимом и Теодулом (на што је скренуо нарочиту пажњу С. Розанов), и то нам даје право да идентификујемо аутора Савине биографије са старцем Теодосијем, наведеним у списковима хиландарских братских сабора.

Прва два списка из 1316 и 1320 г. која су била издана од архим. Леонида у његову Описанију српске лавре Хиландара, била су запажена од Розанова, само што он није признао старца попа Теодосија, који је тамо наведен, за аутора Савиног Житија, пошто је по његову рачуну Житије написано после 1322 године, а у то доба писац још није био ни старац ни поп, већ „мних“. Овај аргуменат није оправдан, јер датирање Житија 1322—1336 годином није сигурно. Розанов је датирао Житије временом после 1322 год., пошто је нашао у њему више места сличних повељи архиеп. Никодима из те године. Али је већ Н. Радојчић у својем приказу Розановљеве студије показао да наведена једнакост неких пасуса у Житију и Никодимовој повељи не сведочи о зависности Житија од те повеље, већ да се, вероватније, Никодим користио Теодосијевим делом. У том случају баш списак из 1316 године, (као што је показао Драг. Костић), даје најпоузданији податак да је Житије написано пре 1316 године, јер је у списку Теодосије споменут као старац и јеромонах, док је Житије написано још од мниха.

Са своје стране ја се потпуно слажем с тим да се Теодосије писац може идентификовати с Теодосијем старцем у хиландарским списковима из прве половине XIV века. Ма колико сјајним претставимо себи културни ниво хиландарског братства у првој половини XIV века, не можемо мислити да би тамошњи књигољупци били нарочито многобројни, већ су свакако сачињавали калуђерску

<sup>1)</sup> Уп. М. Васић. Жича и Лазарица. Б. 1928, 175.

<sup>2)</sup> Драг. Костић. Проф. Гл. XIV, 225—227.

елиту. О томе сведоче и записи на књигама из оног доба, који понављају иста имена аутора и преписивача: Никодим, Гервасије, Теодул, Дамијан, Роман, Никола, Методије, Григорије и Гервасијев послушник Мартинијан. Сем овог последњег, Гервасијевог послушника (који је могао умрети као млад човек или променити име при посвећењу у виши монашки степен), сви остали поменути књигољупци цитирају се у списковима хиландарских стараца, а неки од њих и у другим актима. Не можемо претпоставити да би баш Теодосије, несумњиво најкултурнији и најталентованији Хиландарац оног доба, био отстрањен од учешћа у пословном животу манастира, кад су у њему суделовали чак настојници одвојених аутономних ћелија у Кареји и у Пиргу на мору. Ако је писац Савине биографије живео у првој половини XIV века, он је морао суделовати у седницама братског сабора, па према томе и морамо да га тамо тражимо.

Анализирајући ове акте у чланку о братском хиландарском сабору, који се сада штампа у Богословљу, показао сам да је у XIV веку било неколико питања која су спадала само у компетенцију целокупног братског сабора. Изгледа да је тај сабор заседавао у манастирском храму и да је на њему присуствовало цело братство које се тада налазило у манастиру. Акти сваки пут наглашују да се одлука доноси од целог братства, а да су је потписивали сви старци, одабрана „братија начелна“ која се поименично наводи у дотичном акту, обично у сталном броју: игуман са 24 старца. Међу њима видимо пре свега манастирског духовника — башту и оба настојника аутономних ћелија у Кареји и у Пиргу на мору. Затим следи манастирска управа — сви виши функционари: велики економ, епископ и дохијар. За њима иду највиђенији старци-јеромонаси и монаси-црквењаци, а на крају нижи функционари: параиконом, параклисијарх, парадоксијар и вагенар.<sup>1)</sup> Сви су ови калуђери наведени у списковима у строгом јерархиском реду, са обзиром на њихов духовни чин и на административну дужност. Упоредивши ове спискове, видимо како се у току година поједини Хиландарци пењу по јерархиској лествици. На пример, велики економ Гервасије из 1316 године, у акту из 1320 г. долази као игуман, а на његово место великог економа долази монах Теофил који је 1316 године стајао на 21 месту међу обичним калуђерима. Исто тако, епископ Сава из 1332 год. постаје 1348 године игуман, а још доцније српски патријарх. Параклисијарх јерођакон Амфилохије из 1316 г. у следећем списку диже се са

<sup>1)</sup> Вагенар — вероватно = келарит.

23 места на 12, пошто је у том размаку унапређен за јеромонаха и т. д. Међу овим људима налазимо и попа Теодосија, и то *увек на једном од првих места*.

Први пут је Теодосије споменут у списку хиландарског братског сабора од 1316 године, као „старац поп кир Теодосије“. Од 25 чланова он стоји на 8 месту, иза игумана кир-Никодима, старца-духовника Арсенија, старца бившег духовника кир-Иасафа, старца Светосавске ћелије у Кареји кир-Теодула, старца хиландарског пирга на мору кир-Симеона, старца попа Матеја и великог економа попа Гервасија. Сви су остали виши функционари, јеромонаси и црквењаци наведени после Теодосија што сведочи о врло угледном положају који му је припадао у манастиру. Занимљиво је да поред највиших функционера, испред Теодосија наведен је само једини не-функционар Матеј. То је нека врло занимљива личност о којој немамо података у српским историским изворима али која је имала врло велики углед и, вероватно, играла неку важну улогу у дипломатским српско-византиским односима у доба Стефана Дечанског. Његово је име споменуто у више грчких аката где је Матеј заступао Хиландар пред византиским властима, а сачуване су и византиске царске повеље издане баш том Матеју о поклону за њега неких села која је он доцније пред своју смрт поклатио манастиру. Цитирање његова имена и у нашем акту на једном од првих места показује да је и 1316 године овај Хиландарац претстављао неку врло уважену особу. Сви остали старци који су наведени испред Теодосија, познати су из више других аката и записа. Вредно је приметити и то да се у овом списку испред Теодосијева имена стоји епитет „кир“ који налазимо само још код игумана Никодима, баште Иасафа, Карејског старца Теодула и старца Симеона из Пирга.

Исто место према свим поменутих старцима заузима старац поп Теодосије и у следећем списку из 1318—1321 године. Разлика је само у томе што је место Никодима који је 1317 године постао архиепископ, дошао за игумана бивши велики економ Гервасије, па је Теодосије дошао непосредно иза старца Матеја. Значајно је да чак и нови велики економ Теофил није стављен на оно јерархиско место које је припадало његову претходнику, већ одмах иза старца Теодосија, чим је нарочито истакнут особити значај двојице стараца не-функционера, Матеја и Теодосија.

После тога налазимо јеромонаха кир-Теодосија забележеног у грчком хиландарском акту од 22 јануара 1327 г. Тај акт (очуван

у оригиналу) претставља докуменат о куповању три куће и поседа од породице покојног стратопедарха Печикопулоса. Његова удова, ћерка и три сина, с пристанком и на основу одлуке солунског архиепископа Јеремије и његова синода, продају своје имање „пречасном јеромонаху кир-Гервасију и катигуману часног царског манастира у Светој Гори, посвећеног пречистој Владичици нашој Приснодеви и Богородици и названог Хиландар, преблагочастивим јеромонасима ове обитељи кир-Симону, кир-Матеју, кир-Теодосију и кир-Арсенију, препоштованом монаху и великом економу кир-Јефрему, другом благочастивом јеромонаху кир-Герасиму и свој другој браћи, а по вама — и тој вашој светој обитељи“.<sup>1)</sup> Првих пет наведених хиландарских стараца исти су као и прваци у списковима братских сабора из 1316 и 1318—1321. Велики економ Јефрем такође је познат из првог списка, где је споменут као параиконом. Очеvidно, дошао је на место великог економа после Теофила,<sup>2)</sup> Гервасијевог наследника. Значајно је да је и овде овај високи функционер, иако није јеромонах, већ обичан монах, наведен пре јеромонаха Герасима, али после „великих стараца“, међу које спада и Теодосије. Тиме се као и у ранијим списковима нарочито истиче особит положај старца Теодосија у манастиру. Значајан је овај спомен о Теодосију и у том погледу што се у овом акту он јавља као претставник манастира пред грчким властима, што свакако сведочи о добром познавању грчког језика, а према томе и о високом образовању овог јеромонаха.

Исте 1327 г. Теодосије је споменут и у једном српском акту. То је повеља краља Стефана Дечанског од 5 септембра 1327 г. са пресудом поводом спора између Хиландара и синова тепчије Хрдомила због међе у селу Косорићима. Овај је акт врло интересант са правног гледишта, у првом реду за историју судског поступка, пошто се у њему наводи обичај одређивања међе помоћу 12 стариника жупљана. За нас је нарочито интересант по својим просопографским подацима. Повеља прича како „приде краљевству ми вьсечьстни игоумнь Светые Гори Авона, прѣсветы Богородице хиландарьские кир Гервасије на соудь прѣдь краљевство ми.“ После препирке странака и одлуке о одређивању међе помоћу стариника приказује се само одређивање међе на месту и наводе

<sup>1)</sup> Actes de Chil. I, бр. 112. (Визант. Врем. XVII, 1911, Приложено стр. 230—235).

<sup>2)</sup> Као велики економ Јефрем је споменут у грчком хиландарском акту 1323 г., затим 1326 и 1327 (Actes de Chil. I, бр. 88, 106 и 112).

се имена сведока, а затим се каже да су се после тога игуман с приставом вратили краљу и изјавили да је игуман после одређивања међе пристао да тепчијиним синовима остави један део њихова бившег имања „да се похране докле не хотѣне збороу хиландарскомоу.“ Кад је питање косорићке међе било завршено „и тоу говори игоумнь Гервасије и доуховныхь краљевства ми баша пирга морског кур Теодосије и старци краљевству ми о мегахь метоха Кроушевьског и забѣль що имаю“ (пошто се тај налазио близу Косоричког метоха). Кад су они поднели краљу Милутинову хрисовуљу, Дечански је, на исти начин као и раније, послао челника Градислава са стариницима да „утешу међу.“ После саопштења о учињеном послу долази короборација и санкција (духовна и материјална). Испод краљевског потписа налази се белешка о томе да је повељу писао Ранко логотет у Сврчину 5 септембра 6836 г.<sup>1)</sup>

Значајно је да у тој судској расправи пред краљем игуман Гервасије заступа манастир заједно са старцима и да је од свих тих стараца наведен по имену само Теодосије. Један грчки акт светогорског сабора из 1322 године о пресуди парнице коју је Хиландар водио с Есфигменом због места Κάκκοу Ῥόσσοζ сведочи да су се у таквим случајевима претставници манастира бирали од најугледнијих стараца. Тада су Хиландар заступали „пречасна господа“ јеромонаси Арсеније, Јосиф и Теодул (башта и оба старца у Ђелијама у Кареји и у морском пиргу), за које акт каже да су то „одабрани мужи, јеромонаси и духовници, који су остарили на Гори“.<sup>2)</sup> Очеvidно је да су и 1327 године заједно с игуманом дошли на краљевски суд најодличнији старци. Зашто је од њих наведен по имену само Теодосије? То се објашњава његовим тадашњим положајем у манастиру. Повеља га назива краљевским духовником и баштом у пиргу на мору. Више других аката сведочи да су ова два звања била спојена, тј. да је настојник пирга постајао и краљевским духовником. Његов је ранг у манастирској јерархији био одређен Милутиновом повељом пиргу Хрусији од 1309—1316 године, где стоји да ће старац у пиргу бити „први по игоуменѣ и по баци“.<sup>3)</sup> Према томе, цитирање Теодосијева имена у повељи Дечанског сведочи да у овом случају манастирски башта није био присутан на суду и да је Теодосије, као старац у пиргу, био најстарији од свих осталих присутних Хилан-

<sup>1)</sup> Actes de Chil. II, бр. 23, стр. 449—451; Зак. Спом. 397—398.

<sup>2)</sup> Actes de Chil. I, бр. 77, стр. 169.

<sup>3)</sup> Зак. Спом. 481. Исто је потврђено повељом 1318 г.: Зак. Сп. 483.

дараца. Тешко је веровати да би овај Теодосије башта био неко други него онај поп Теодосије из спискова 1316 и 1318—1321 г. На тако висок положај, као што је био положај старца у морском пиргу, није могло да буде изабрано неко лице које се не би истицало раније. Међутим, сем једног Теодосија вагенара, најнижег функционера који је на последњем месту споменут у списку 1318—1321 г. и који није могао у тако кратком времену да дође на један од највиших положаја, имамо податке само о старцу Теодосију који је до тада био цитиран баш међу највишим старцима, и то, како у списковима братског сабора, тако и у акту од јануара 1327 године.

Кад је Теодосије могао бити постављен за старца у морском пиргу? Вероватно, то се десило баш у току 1327 године, пошто је у јануару исте године још живео старац Симеон који је цео свој живот провео у пиргу, где га је поставио Милутин. Као што и старац Матеј, Симеон је био нека врло утицајна личност: о томе говоре и српске краљевске повеље издане у његову корист, и византиске царске хрисовуље о поклону њему имања, па и сам његов положај заповедника у важној стратегској тачци какву је претстављао Милутинов пирг на мору. Јављање Симеоново пред грчким властима поводом питања о куповању Печикопулосове земље сведочи да је у то доба он још био способан за пословне ствари, те не бисмо имали разлога за претпоставку да је пре тога био смењен са положаја старца у пиргу. Па и цитирање његовог имена непосредно после игумана у јануарском акту потврђује да је баш он заузимао у то време дужност „старца пиржаног“. Вероватно, он је остао на том положају до смрти. То се морало десити ускоро после јануара 1327 г., јер цела процедура судског поступка описаног у акту од 5 септембра — три доласка код краља и два путовања на место ради одређивања међе — није могла да се обави у току неколико дана, већ је, вероватно, трајала који месец, па би према томе и Теодосије могао да постане настојником пирга још у првој половини 1327 г.

Теодосије није остао дуго на овом положају. У августу 1329 год. налазимо на овом месту монаха Јосифа,<sup>1)</sup> који је остао на истом положају најмање до 1332 г., пошто га тако наводи списак братског сабора из те године. У овом списку налазимо још једном и попа Теодосија. Он је опет наведен међу највишим старцима, те не бисмо могли претпоставити да се овде ради

<sup>1)</sup> Actes de Chil. I, бр. 119, стр. 250.

о неком другом калуђеру истог имена. Теодосије долази на шестом јерархиском месту после игумана Гервасија, великог економа Јосифа, јеклисијарха Саве (будућег игумана и српског патријарха), попа Матеја и старца у пиргу Јосифа. Занимљиво је да и овде Теодосије не врши никакву административну функцију. Вероватно, кратки покушај из 1327 године показао је да бриге спојене с управним дужностима нису одговарале карактеру књижевника. Значајно је и то што се баш у то доба десила јерархиска деградација „пиржаног старца“, јер старац Јосиф стоји у списку не само после великог економа, већ и после еклисијарха, па и попа Матеја.

Изгледа да се последњи пут старац Теодосије помиње у акту игумана Саве из 1348 године о адрфатима за башту Андонија. Не може бити сумње да се овде говори баш о том старцу Теодосију који се заједно са старцем Матејем наводи у претходним списковима братског сабора међу највишим хиландарским старцима и који је 1327 године управљао пиргом на мору. Акт говори о заслугама баште Андонија за манастир, у првом реду за управљање хиландарским пиргом на мору, где га је братство поставило по жељи цара Душана (вероватно после старца Јосифа). Са обзиром на његову велику старост и изнемоглост, братски га сабор ослобођава од те дужности и допушта му да подигне за себе засебну „ћелијицу“ код пирга, где ће живети до смрти, а поред тога одређује да му се „даје по закону како башти Теодосију и попу Матеју и првим старцем првјде них бившим, за годину како су први узаконили“ потпуно издржавање из манастира. Из тога видимо да су у то доба старци Матеј и Теодосије још живели у манастиру на потпуном издржавању, али већ нису суделовали у пословном животу манастира. У списку братског сабора који је цитиран у истом акту, оба ова старца већ нису наведени: ниједног Теодосија уопште нема у списку од 26 лица, а поп Матеј који је цитиран на 9 месту између сасвим нових људи, не може да буде старац Матеј, већ неки други млађи монах истог имена, кога налазимо доцније у неким актима. Да је Теодосије у то време био велики старац не само по положају, већ и по годинама, сведочи и његова титула — башта — коју је добио после 1332 године. Ова дужност манастирског духовника, која је претстављала највећу част и доводила њеног носиоца на прво место иза игумана, давала се (и сада се даје) најстаријим и најiskusнијим јеромонасима који уживају опште поштовање због свога испосничког живота. Овај податак сведочи да је братство

високо ценило старца Теодосија и схватало прави значај овог скромног талента који се целог живота задовољавао положајем обичног јеромонаха, пуштајући испред себе на истакнуте црквено-административне и политичке положаје своје савременике практичнијег духа, као што су били Данило, Никодим, Калиник, Теодул, Гервасије, Симеон, Никола, Сава, Јефрем и други који су обилазили Теодосија, пењући се преко места еклесијарха и економа до игуманске, епископске па и патријаршиске части. Као књижевник Теодосије је стекао признање још за живота: из 1336 године сачуван је датирани податак о томе да је старац Теодул у Карејској ћелији преписао Теодосијево Житије св. Саве.

Изгледа да су поменути велики Хиландарци из прве половине XIV века учинили своја имена популарним у манастиру, јер у списковима из друге половине истог и из почетка XV века налазимо неколико Никодима, Гервасија, Теодула, Матеја и Теодосија. Ниједан од њих не би се могао идентификовати с поменутиим старцима претходног доба. Тако на пр. у списку из седмог деценија XIV века налазимо Теодосија еклесијарха, три Теодосија попа, једног Теодосија дијака, Теодосија игуменарха и Теодосија вагенара. Дужности и положаји ових монаха отстрањују сваку могућност да у њима тражимо бившег старца и манастирског башту који је умро, вероватно, ускоро после 1348 године, кад је последњи пут споменут у својству заслужног манастирског пензионера. Ако је Теодосије, заиста, дошао у манастир пре 1292 године (а то би требало претпоставити не само према податку о утисцима из Жиче, већ и по томе што се позива на људе који су познавали св. Саву), онда би њему 1316 године, кад је први пут назван попом и старцем, требало да буде најмање око 40 година, а вероватно и више. У том случају 1348 године Теодосију би било између 70 и 80 година.

Таква старост у Светој Гори и сада није реткост, па би се у наведеним хронолошким границама лепо дали средити сви сачувани подаци о старцу Теодосију, с врло великом вероватношћу о његовој идентификацији с аутором Савине биографије. Али у том случају морамо напустити хипотезу о идентификовању мниха Теодосија са спаном Теодором, калиграфом, који је 1263 године преписао Шестоднев Јована Егзарха и који је, према домишљању Костићевом, био ученик Доментијанов.

Владимир Мошин

## Мешање речи

1) *бўѡаѡи* (= лупати) = *бўбаѡи* (= бубњати) + *лўѡаѡи*; *бўѡнуѡи* = *бўбнуѡи* + *лўѡнуѡи*; *бўѡиѡи* = *бўбнуѡи* + *лўѡиѡи*.

2) *бурлїкаѡи* („plakati ričući“, Rj.<sup>1</sup>) = *бўчаѡи*, *бўкаѡи* + *урлїкаѡи*. Даничић каже: „Postaћem će biti od tur. *burumlak*, *previjati se od bola*, pa se to značenje promijenilo onako kao u *kriviti se*, koje osim pravog značenja znači i *rikati kao goveće*“ (Rj. I 741). Кад би се узело да ова реч има везе са споменутом турском, требало би је протумачити као *burumlak* + *урлїкаѡи*.

3) *вїднуѡи* (= видети) = *вїдеѡи* + *лїднуѡи*.

4) *гвїриѡи* (= „upirati oči u što“, „čitav dan gviri u kńigu“, Rj. III 521) = *гвєриѡи* + *гвїриѡи*. Будмани каже да „može biti srodno s *gverok*“ (Rj. III 521).

Можда је и гвїрити („vidi *gviriti* i *ńiriti*; Rj. III 228) постало од *гвирѡи*, *лїдаѡи* + *њирѡи*, али је питање да ли је *њирѡи* старије него *гвирѡи*. Маретић у Rj. VIII 283 каже за *њирѡи*: „isto što *ghiriti*, od čega je i postalo (na početku je otpalo *g*)“, а у *Gramatici* (стр. 57) каже да није јасно *г*, „у *ghiriti* pored *ńiriti*“.

5) *лїмбаѡи* (= гамбати, „hoditi teturajući“) = *лїбаѡи* („hoditi, gaziti po glibu“, Rj. III 196) + *гїмбаѡи*, тј. ходити по глибу гамбајући („Jedva kroz ovo blato *glimbam*“, Rj. III 197).

6) *гмєждиѡи* (= гњечити) = *гњєчиѡи* + *междиѡи*. „Glagolu *mežditi* nema potvrde“ (Rj. III 213), али постоје именице *междєнїк* и *междєнїк*. Даничић наводећи реч *межа* и др. каже: „može biti da ovamo ide u značenju gnječiti s pridjevenim sprijeda (još nepoznatim) *g*: *gměžditi*, *gmežděnik*, i bez *g* *mežděnik*“. (Kor. 169). Маретић у Rj. VI 639 каже да је глагол *междиѡи* „postao od

<sup>1</sup>) *Rječnik Jugosl. Akad.* Из овог и из Вукова речника (=С. Рј.) узете су речи о којима се говори у овом раду; за неколико речи које нису узете из тих речника казаће се где се говоре.